

DUIVELSKUNSTENAAR

Roman

Ruud J. E. Offermans

Sittard, Allerzielen (2024)

Voorkant: winter in Aubel
met op de achtergrond de Hubertuskerk

Alle rechten voorbehouden ©

Met dank aan de 'Aubelgangers', Rian & Roger.

As far as I can get.

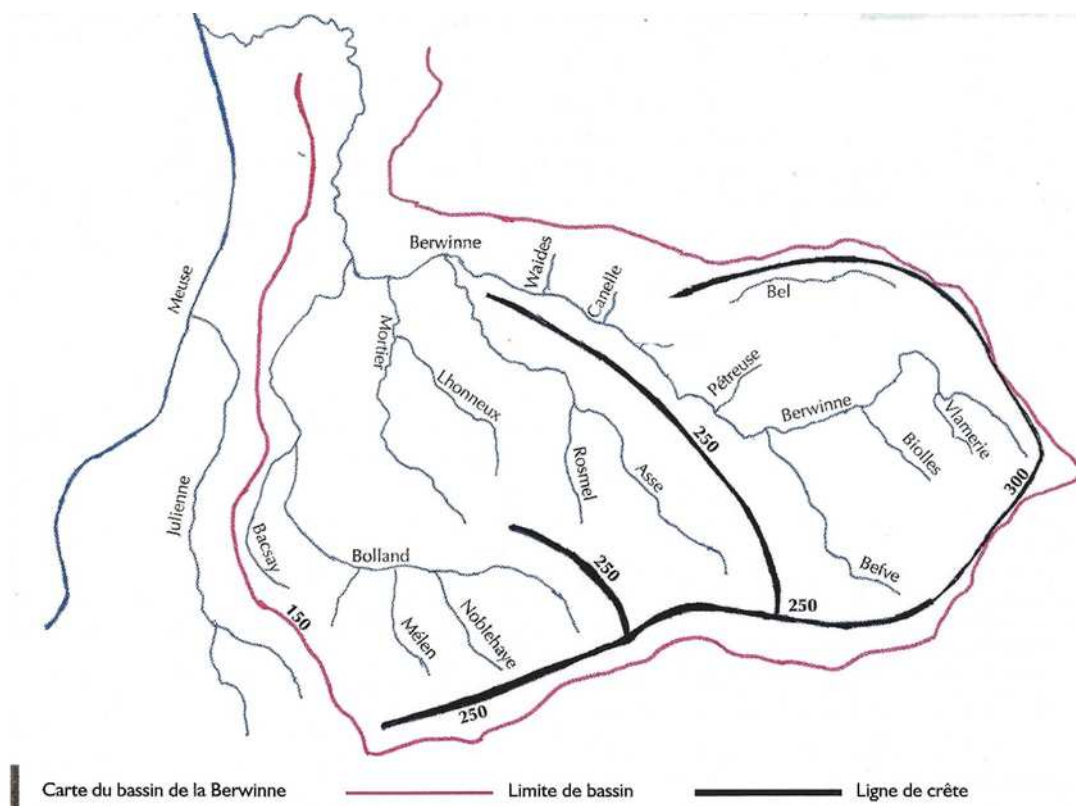

VOORWOORD

‘Het bestaat echt!’, riep de Utrechtse hoogleraar die dit onderzoek begeleidt quasi-verwonderd. Hij bedoelde het stadje Aubel, waarvan hij zojuist het plaatsnaambord was gepasseerd en vervolgens de stoere kerktoren vanuit het lager gelegen Neer-Aubel zag oprijzen. Maar, is dit stukje Land van Herve, vlak over de Belgische grens bij De Planck, alleen voor ‘Hollanders’ onbekend terrein? Hoeveel Limburgers weten dorpen als Hagelstein, Saint-Jean-Sart, Mortroux, Neufchâteau, Timister en Battice precies te liggen? De Voerdorpen zijn genoegzaam bekend. Dit geldt eveneens voor de Duitstalige Kantons, zoals Kelmis en Eupen. Met name nachtelijk uitgaansleven, verse vlaai op zondag en goedkope sigaretten en benzine vormden hier belangrijke attracties en doen dit nog steeds. De enigszins afgelegen dorpen daarentegen kent de gemiddelde Limburger nauwelijks, ofschoon het gebied historisch gezien minstens evenzeer tot het sociaaleconomische en culturele achterland van Maastricht behoort als het aangrenzende Heuvelland.

Het dorp Aubel, of beter gezegd stadje, ligt ingeklemd tussen de vallei van de Bel in het noorden, en die van de Berwijn in het zuiden. Bij Godsdal komen deze riviertjes bij elkaar. De bron van de Bel ligt iets ten noorden van

de kom van Aubel, die op een hoogte van ongeveer 200 meter is gelegen. Deze gemeente Aubel maakt deel uit van een bekken van de Berwijn als waterscheiding, met een oppervlakte van 116 vierkante kilometer. Over het geheel genomen is het ontstaan ervan gemakkelijk te verklaren door de hydrologie van dit bekken, evenals door de aard en samenstelling van de ondergrond.

Als we kijken naar deze gemeente in het bijzonder, is Aubel gelegen op een hoogte van 235 meter in een bekken bestaande uit een laagte gevormd door de loop van de Berwijn en door de Bel, haar zijrivier. De gemeente maakt deel uit van het Land van Herve en de omgeving wordt gekenmerkt door landbouw. De

noordelijke grens van de gemeente wordt gevormd door een heuvelrug die de waterscheiding vormt tussen Bel en Berwijn enerzijds en de Voer en Gulp anderzijds. De zuidelijke grens van de gemeente valt grotendeels samen met het riviertje de Berwijn zelf.

muur gemaakt van kolenzandsteen uit de streek.

Zoals men kan zien, markeert de Berwijn diep ingesneden zijn stroomgebied in de Pays d'Aubel. Ze begint tot op een hoogte van 270 meter, in de buurt van het gehucht La Clouse, naar een plaats genaamd Birven. Vervolgens naar de stuw van Lixhe, na 25 kilometer met een zeer kronkelende loop. Verder wordt de Berwijn in het zuiden verder afgebakend door de zuidelijke grens van de gemeente door Val-Dieu, en stroomt dan langzaam richting Mortroux en Dalhem in de richting van Moelingen. Het eindigt zijn loop in de Maas in Navagne (gevoed door vele zijrivieren waarvan de meesten zich op het grondgebied van Aubel bevinden: de Bel (5.200 m, ten noorden van de gemeente), de Pétreuse (1.400 m, sub-west, op een plaats genaamd Macra), de Berg Fontaine (385 m, zuidoosten, op een plaats genaamd Berg met doorgang in een dal) en La Vlamerie.

INLEIDING

Het Utrecht Science Park (USP), tot 2018 De Uithof, is een wetenschapspark in de Nederlandse stad Utrecht. USP is gelegen in de wijk Oost, het uiterste oosten van de stad Utrecht, net ten zuiden van De Bilt, ten noorden van Bunnik en ten westen van Zeist. Het was een universiteitscentrum van Utrecht. Naast de Universiteit Utrecht zijn diverse kennisinstellingen, onderzoeksinstituten, gezondheidszorg en bedrijven gevestigd in het gebied zoals o.a. Hogeschool Utrecht, UMC Utrecht, Wilhelmina Kinderziekenhuis, Prinses Maxima Centrum voor kankeroncologie, Hubrecht Instituut, Westerdijk Instituut, Nutricia Danone Research, TNO en Genmab.

Het Utrecht Science Park.

Rutger trad de kamer binnen waar Reinoud en Marnix, zijn mede AIO's (assistent in opleiding), al druk bezig waren met hun promotieonderzoek. Er hingen enkele landkaarten aan de muur. Verder was de kamer kaal, zoals het gehele gebouw.

Ze deden alle drie aan cultuurhistorie onder de vlag van hoogleraar Ad de Jong. Reinoud was aan het promoveren op Wüstungen in Terschelling en Marnix zocht zijn heil in Zeeland waar hij de ontstaansgeschiedenis en de ontginningsgeschiedenis van de 'zak van Zuid-Beveland' wilde ontrafelen. Rutger daarentegen deed een bureaustudie naar het plaatsje Aubel ten zuiden van de Nederlandse grens ergens in het Land van Herve. Hij werd hiermee door de andere twee veel geplaagd.

'Je moet eens in het veld gaan kijken', zeiden ze dan. Maar Rutger bleef bij zijn virtuele plaats 'Aubel', zonder ook maar het minste aandrang te hebben om daar eens te gaan kijken, totdat de deur met een zwiep openging. Professor Ad de Jong kwam binnen.

'Morgen', zei hij tegen het drietal, 'laten we eens op veldwerk gaan in het fictieve virtuele plaatsje Aubel, dat ergens tussen de Nederlandse grens en de Ardennen moet liggen. Ik ben er naar benieuwd. We vertrekken morgen om 9:00u. vanaf Trans II', zei hij kort.

Ad de Jong draaide zich om en vertrok.

‘Zo’, ‘dat was duidelijk’, zei Reinoud. ‘Morgen aantreden.’ Bomen tooiden hun kruinen in bronsgroen en bruin. Het was nu echt herfst.

‘Ik moet morgen de fysisch geografen en archeologen begeleiden.’

‘Dat behoort ook tot het AIO-schap.’

‘Je moest MSc-studenten begeleiden onder supervisie van de professor.’

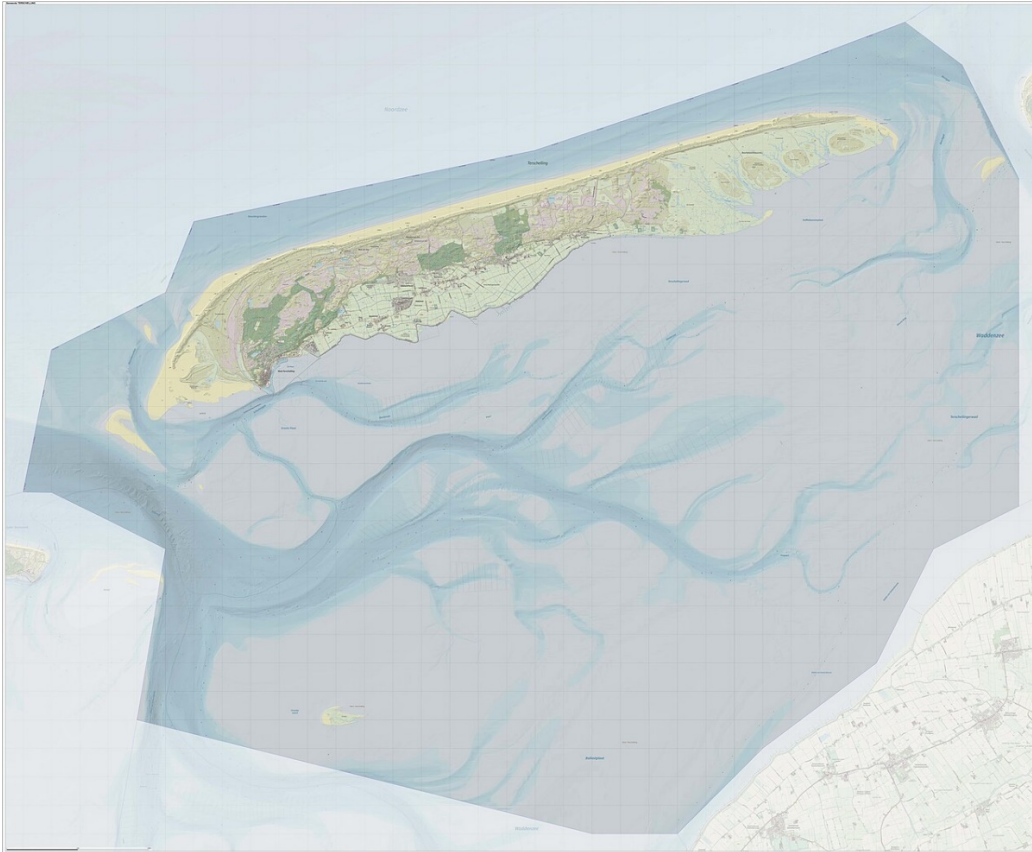
‘Dat had je niet als je OIO (Onderzoeker in Opleiding) was.’

De rust waarin ze werkten was wedergekeerd. Rutger ging koffie halen in de kantine.

‘We gaan vanavond uit eten’, riep hij de anderen toe, nadat hij terug was van het koffie halen. ‘Naar het Indisch restaurant in de Zadelstraat. Taj Mahal Lounge.’ En de eega’s mochten ook mee. Het belooft een gezellige boel te worden. Afsproken werd er dan men niet over hun promotie zouden praten. Het waren promoties onder de vlag van historische geografie oftewel cultuurhistorie. Historische geografie is namelijk de wetenschap die zich bezighoudt met de historische dimensie van geografische verschijnselen. Deze verschijnselen bevinden zich op het snijvlak van geografie en geschiedenis en daarom is een goede afbakening van het werkkterrein van de historische geografie moeilijk. Sommigen zien de historische geografie als een onderdeel van de geschiedenis,

anderen vinden het een deelwetenschap van de sociale geografie. Na 1970 heeft de historische geografie zich ontwikkeld als een uitgesproken interdisciplinair vakgebied. Voor 1970 hielden historisch geografen zich vooral bezig met de historische ontwikkeling van het landschap, maar momenteel is er sprake van een grote verscheidenheid aan onderzoeksthema's. Aan de Universiteit van Utrecht was Hans Harten vanaf 1963 actief als historisch geograaf. Hij was sterk geïnteresseerd in de relatie historische geografie, landschap en ruimtelijke ordening. Daarnaast onderzocht hij de historische ontwikkeling van stadsranden met inbegrip van de specifieke positie van buitenplaatsen en bijbehorende tuinen. Harten werd opgevolgd door Hans Renes die in 1999 was gepromoveerd bij Jelle Vervloet op een proefschrift over de landschappen van Maas en Peel. Het onderzoek van Renes richt zich op het thema erfgoed en ruimte.

Terschelling

Gemeente Terschelling.

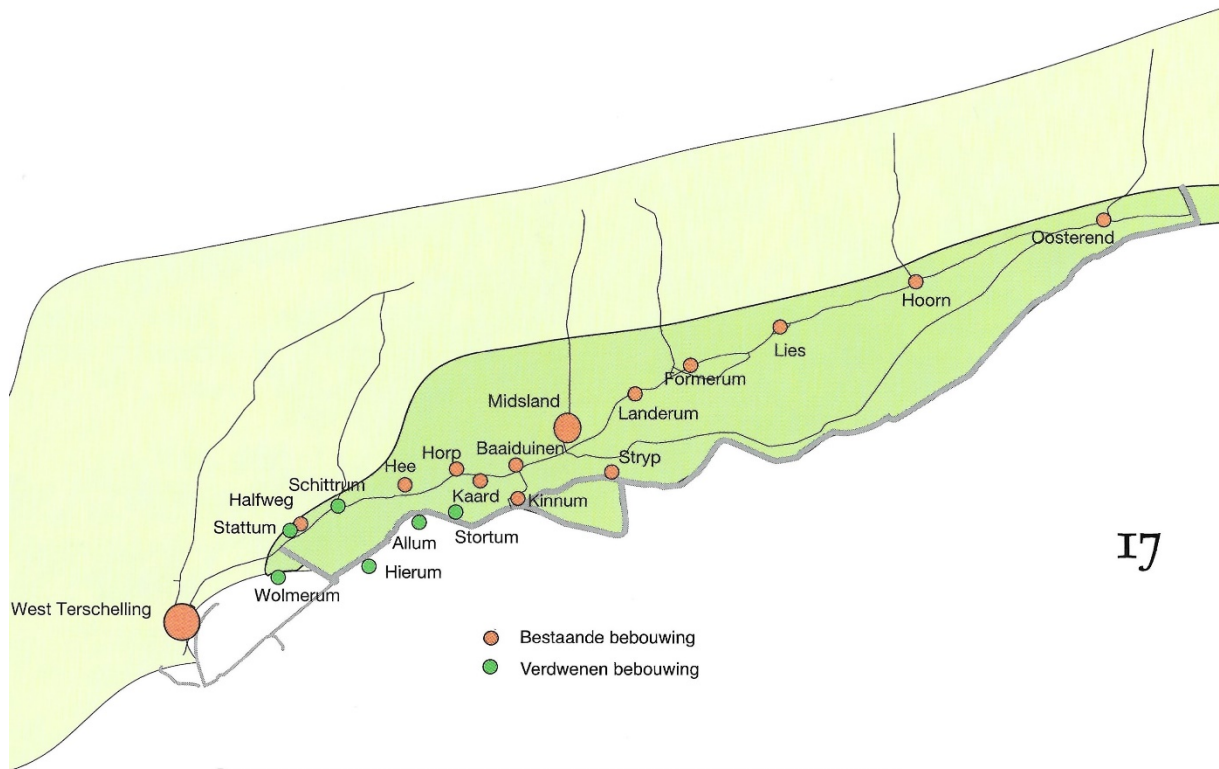
In de ferryterminal aan de waddenpromenade in Harlingen was het spitsuur. Geroezemoes en uitgelaten eilandgangers vullen de tjokvolle ruimte. Verderop lag de MS Friesland aan de kade, gereed voor de overtocht naar Terschelling. De signalen van de machtige sloophoorn echoën nog na als we de haven uitglijden. Even later stuwden een slordige vijfduizend paardenkrachtenden kolossale ferry door de Blauwe Slenk en de Vliestroom naar het noorden.

‘De naam Terschelling bestond nog niet toen de eerste bewoners zich rond 800 vestigden op de met duinen

bedekte zandplaat aan de Noordzee', sprak Reinoud. Hij ging verder met: 'In die tijd was Wexalia nog door kwelders en waddenvlaktes met het Friese vasteland verbonden. Het waren vissers en boeren, die rond de oude duinruggen van Stryp en Kinnum neerstreken om er een nieuw bestaan op te bouwen. Hun vee weidden ze op de kwelders, hoge zandgronden werden als akkers gebruikt. Daarnaast leefden ze van visserij en de jacht, verzamelden ze bramen en vlierbessen, en jatten ze aangespoeld strandgoed. Nadat de enorme zandbank De Schelling in de 10^e eeuw met Wexalia fuseerde, kreeg Terschelling langzamerhand gestalte. In de nacht van 13 op 14 december 1287 werden de laaggelegen gebieden langs de Noordzeekust getroffen door de Sint-Luciavloed. Dorpen en kwelders verdronken.

Terschelling werd los gespoeld van het vasteland, de bewoners waren eilanders geworden.'

Reinoud Miedema ging voortvarend te werk. Hij had als opdracht 'Wüstungen op Terschelling'. Hij had al achtergrondliteratuur gevonden en richtte zich nu op deze verdwenen dorpen op Terschelling. Dat maakte zijn onderzoek zo interessant.

17

OVERZICHT VAN BESTAANDE EN VERDWENEN DORPEN EN GEHUCHTEN

Hij las: *'De dynamiek van het Waddengebied heeft twee kanten: we kunnen genieten van het spel van wind en zee, de veranderende patronen op het strand en de duinen en de meanderende beekjes in de kwelders. Mens en dier ervaren ook al eeuwenlang de verwoestende kracht van overstromingen, springtij en verstuiwingen. De zee geeft, de zee neemt. Elk Waddeneiland kent wel dorpen en nederzettingen die de kracht van de natuur niet hebben doorstaan en van de aardbodem zijn verdwenen in hoge en kolkende golven richting bodem van de zee.'*

Waar op andere eilanden gehele dorpen zijn verdwenen, zijn er op Terschelling enkel nederzettingen van geringe omvang door de zee weggespoeld. De verdwijning vond aan de zuidkant van het eiland plaats, dus in de Waddenzee. De verdwijning van dorpen elders zoals

Vlieland en Ameland vond plaats aan de west- of noordkant van een eiland waar de Noordzee verantwoordelijk was voor het einde van bewoonde gedeeltes. Een uitzondering op dit gegeven vormt een deel van West-Terschelling waar de eerste Brandaris toren (kerk of vuurtoren) rond 1570 in zee is verdwenen net als een aantal huizen.

Zo'n vijfhonderd jaar geleden kende het Friese eiland nog meer nederzettingen. In de periode 1500-1700 zijn aan de zuidkant van het eiland tussen Halfweg en Midsland de volgende negen nederzettingen verdwenen door hevige stormvloed en verstuiwingen.

'Zo ben je weer te laat', zei Reinoud tegen mij.

'Ik heb me verslapen', zei Rutger Franquinet. Rutger, tenger gebouwd, met bril en een stoppelbaardje, studentikoos, soms verstrooid als zijn professor, meestal nors en down to earth, bergschoenen en ribfluwelen broek geaccentueerd met een eenvoudig flanelen hemd.

Een echte geograaf. Gespecialiseerd in landschapsgenese. Levend voor de wetenschap. Hij stelde zich op alsof hij alles al had gezien. Een echte patser. Je kon namelijk mannen verdelen in twee groepen: patsers en sukkels (M. Terlien). Rutger was duidelijk een patser, een vrouwenverslinder. Marnix was ook een patser. Reinoud was een sukkel.

'Het is weer laat geworden vorige avond.'

‘Je moet ook niet van die bierfeesten houden’, zei Marnix. ‘Die tijd heb je toch gehad.’

‘Dat was nog iets uit de studententijd, we zijn nu AIO.’

‘Een bieravond hield in naar Bert’s bierhuis gaan in de Voorstraat en daar een hoeveelheid bier inslaan. En beginnen in het studentenhuis altijd met een Wiekse Witte of een Cassiskriek, gevolgd door een Brand Up, een Westmalle dubbel, een Westmalle tripel en als afsluiting een Duvel.’

‘Kom’, zei Reinoud, ‘we gaan aan het werk.’

‘Dat geouwehoer daar kom je ook niet verder mee en plotseling was het was stil in de kamer.’

Totdat Ad de Jong binnentrad om te gaan kijken hoe ver de drie promovendi gevorderd waren. Reinoud kon mooie dingen laten zien, zoals ook Marnix de la Croix, maar Rutger had zich ingegraven.

‘Je moet eens het veld ingaan’, zei professor Ad de Jong tegen hem.

‘Ik wil afstand bewaren’, antwoordde ik.

‘Dan kom ik tot de beste resultaten.’

‘Afstand tot wat?’, vroeg Ad.

‘Tot mijn mythische plaatsje in Wallonië waar je lekker naar de markt kunt gaan.’

‘Het zal er toch eens van moeten komen’, ging Ad verder.

‘Zoals ik al zei: we gaan morgen een bezoekje wagen.’

Ad richtte zich nu tot Marnix. ‘Zo laat me maar eens zien waar je mee bezig bent?’

Marnix pakte een stapel papier en drukte dat Ad in zijn handen. ‘Lees maar’, zei hij. Ad begon te lezen:

Zuid-Beveland

Hoedekenskerke is een dorp in de gemeente Borsele, in de Nederlandse provincie Zeeland. Hoedekenskerke was tot 1970 een zelfstandige gemeente.

Hoewel in het wapen van Hoedekenskerke drie bolhoeden zijn afgebeeld, heeft de naam van het dorp niets met hoeden te maken. De naam is afkomstig van Heer Odekijn, die in het begin van de 15e eeuw een kerk in het dorp stichtte. In de 19e eeuw werd deze kerk grotendeels afgebroken, alleen het koor is bewaard gebleven. In de kerk ligt echter nog een belangrijke verwijzing naar een verdwenen dorp. De grafsteen van pastoor Jan Lenaerts die op 28 april 1518 stierf is één van de weinige verwijzingen in de buurt naar het verdwenen dorp Bakendorp.

Hoedekenskerke was ooit een belangrijke veerhaven aan de Westerschelde, met diensten naar onder andere Terneuzen en Antwerpen. De haven verzandde en de laatste veerdienst, Hoedekenskerke-Terneuzen, werd in 1972 opgeheven, waardoor veel bedrijvigheid in het dorp wegviel. Sinds 1998 wordt er in de zomermaanden

weer een toeristische fiets- en voetveerdienst op Terneuzen onderhouden.

In de buurt van Hoedekenskerke ligt de **Zwaakse Weel** een restant van een oude kreek die gelegen was tussen de Honte (tegenwoordig Westerschelde) en het Veerse Diep in Nederland. Tegenwoordig ligt het in de buurt van het dorp Kwadendamme.

De Zwake was tot aan de 15^e eeuw de verbinding tussen Middelburg en Antwerpen. Deze uitloper van de Schelde scheidde het eiland Zuid-Beveland van het eiland Borssele. Toen in de 15^e eeuw het belang van de Honte (de tegenwoordige Westerschelde) toenam, is deze rivier afgedamd ter hoogte van 's-Gravenpolder. Daarna is het gebied geleidelijk ingepolderd op de Zwaakse Weel na.

De Zwaakse Weel is een van de grootste natuurgebieden in de 'Zak van Zuid-Beveland'. Het gebied, waarin ca. 100 ha in bezit is van Natuurmonumenten heeft een rijke flora en het gebied is zeer belangrijk voor vele soorten watervogels.

De dorpjes die op het eiland Oost-Baarland lagen waren: **Baarland** een klein dorp in de gemeente Borsele, in de Nederlandse provincie Zeeland.

Midden in het dorp, achter de kerk, ligt het voormalige Slot Baarland, waarvan alleen de slotgracht, ommuring en het koetshuis bewaard zijn gebleven.

Net buiten het dorp, aan de weg naar Oudelande, zijn de fundamenten te bezichtigen van het middeleeuwse kasteel 'Hellenburg', dat tijdens een stormvloed in de 15^e eeuw verwoest werd.

Bakendorp is een buurtschap in de gemeente Borsele in de Nederlandse provincie Zeeland. Het ligt ten oosten van Baarland aan de Westerschelde.

Het gehucht Bakendorp is het restant van een dorp dat in november 1530 door een stormvloed vernield werd. Na her bedijking verdwenen de overblijfselen van het middeleeuwse dorp door dijkvallen geleidelijk in de Westerschelde. De enige overgebleven sporen van het middeleeuwse dorp in het landschap zijn na 1957 door ruilverkaveling verdwenen. Wel herinnert de naamgeving van verschillende wegen aan de kerk van het oude dorp. Zoals gezegd bevat de kerk van Hoedekenskerke nog een grafsteen van een priester van Bakendorp.

Oostende, oude heerlijkheid in het eiland Zuid-Beveland, provincie Zeeland, thans grotendeels door de wateren verzwolgen.

Het geringe overblijfsel er van is, even als dat van Vinninge en wordt tegelijk met deze in bezit van door den Heer W. A. de Laat de Kanter, uit Goes.

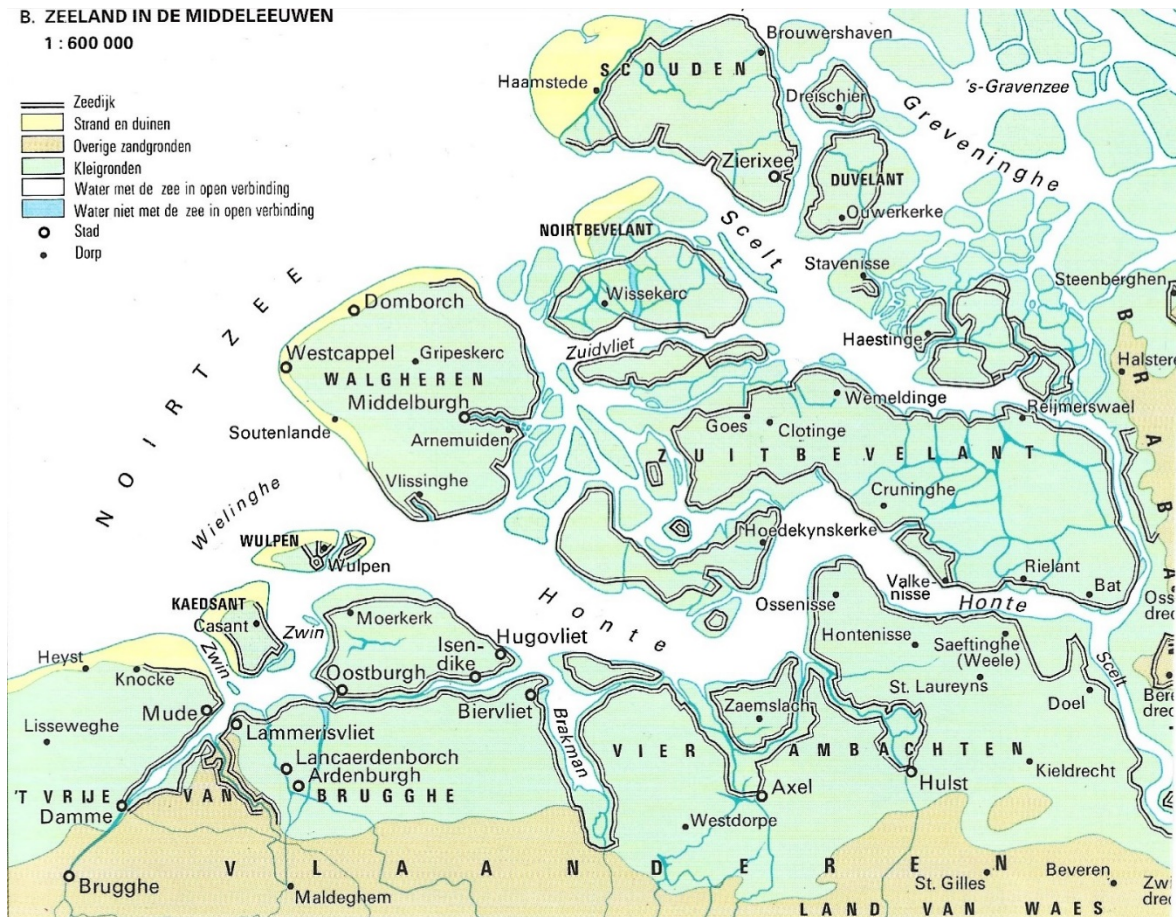
Het aanzienlijk geslacht Van Oostende, Van Oystende, ook wel De Vrieze van Oostende geheten, had er zijne naam van en komt van de dertiende tot in de zestiende

eeuw veelvuldig voor. Reeds in de elfde eeuw waren de Ridders van dien naam beroemd, terwijl het hermelijn in het wapen door een hertogsmuts gedekt, van hun Hooge herkomst getuigt. Met den tijd werden hun bezittingen gesplitst en kwamen deze ook gedeeltelijk in andere families. Het slot Oostende, waarbij eene kerk stond, had zijnen naam van zijn ligging op de oostzijde van Oost-Baarland. Het was een der oudste Ridderverblijven in dezen oord, doch de plaats, waar het stond, is thans niet meer te vinden. De kerk lag aan de oostzijde van den Oude Vreelandpolder, en is desgelijks verdwenen.

Het dorp **Vinninge** lag oorspronkelijk op het eiland Oost-Baarland en is deels door overstromingen verzwolgen en deels opgegaan in de dorpskern van Hoedekenskerke. Vinninge was een voormalig dorp en voormalige heerlijkheid op het eiland Oost-Baarland. Het dorp en de heerlijkheid zijn in de zestiende eeuw grotendeels verdronken. Kleine delen van de polder waaronder Hoek benoorden Dee en kwamen later aan de heerlijkheid en vervolgens gemeente Hoedekenskerke, sinds 1970 behoren deze restanten tot de gemeente Borsele.

Oost-Baarland tenslotte was een voormalig eiland ten zuiden van Zuid-Beveland, aan het einde van de middeleeuwen door afdammingen en aansluiting aan

Zuid-Beveland aangegroeid. Het bevatte samengevat de dorpen Hoedekenskerke, Vinninge en Oostende.

Bron: *Bosatlas, editie 52 (2001/2002)*.

‘Goed werk’, zei Ad nog en hij verdween weer in het gebouw om te gaan kopiëren en de wetenschap vooruit te helpen. De volgende dag in de auto op de A2. Het was stil in de auto. De radio zoemde zachtjes een liedje van James Taylor. Beiden waren gespannen. Of dat irreële plaatsje Aubel werkelijk bestond en niet de pennenvrucht van enkele historici. Niet van enkele

monniken, uit het evenals mystieke Val-Dieu of Godsdal. Na Eindhoven kwam Ad langzaam los. 'Ik zal je een lesje in de geschiedenis van de fysische geografie geven', begon hij. 'We treden in de voetsporen van wijlen professor Jan Zonneveld', begon Ad de Jong. Ik zal je eens een lesje fysische geografie geven. Jan Isaak Samuel Zonneveld (Kampen, 31 augustus 1918 - Zeist, 3 juni 1995) was een Nederlands geoloog en fysisch geograaf. Zonneveld is met name bekend van zijn onderzoek naar de fysische geografie van Nederland en Suriname en het gebruik van luchtfotografie bij aardwetenschappelijk onderzoek.

Zonneveld studeerde geologie aan de universiteit van Leiden, waar hij les kreeg van de geoloog B.G. Escher en de paleontoloog I.M. van der Vlerk. In 1940 zat hij in het bestuur van de studievereniging L.G.V. Na een onderbreking van zijn studie tijdens de oorlogsjaren promoveerde hij in 1947 op een proefschrift over de Kwartaire geologie van de Peel. Daarna werkte hij achtereenvolgens bij het Geologisch Bureau van het Mijngedebied in Zuid-Limburg, bij het Centraal Bureau Luchtkartering in Paramaribo (Suriname) en bij de Nederlandse Geologische Dienst in Haarlem.

In 1958 werd Zonneveld tot hoogleraar in de geologie, geomorfologie en chorografie benoemd aan de

universiteit van Utrecht. Hij richtte in Utrecht een onderzoeksgroep op die zich specialiseerde in Kwartaire geologie, geomorfologie en luchtfoto-onderzoek. Hij ontwikkelde ook nieuwe onderzoeksterreinen, zoals landschapsecologie en effecten van menselijk ingrijpen in het landschap op het milieu. Na zijn emeritaat in 1985 werd hij als hoogleraar opgevolgd door Eduard Koster. Zijn voormalige student en assistent Henk Berendsen werd universitair hoofddocent.

Zonneveld ontving eredoctoraten van de universiteit van Göttingen en de universiteit van Groningen, was lid van de Duitse academie van wetenschappen Leopoldina en erelid van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap.

Jan Zonneveld reisde altijd per trein. Hij kwam aan op het station van Welkenraedt en werd afgehaald. Die bracht hem via Henri Chapelle naar Aubel-centrum alwaar hij het hotel al kon zien liggen. Het was warm voor de tijd van het jaar. Alle najaarsbloeiërs waren al uitgebloeid, merkte hij op. Hij was hier al eens eerder geweest in 1960 voor een seminar. Dit keer nam hij zijn belangstelling voor de landschapskunde mee. Een nieuwe loot aan de stronk van de fysische geografie. Hij liep de toegangsweg op en werd hartelijk ontvangen door de lokale inwoners. Hij kreeg een kamer toegewezen waar hij kon overnachten.

Reeds vroeg in zijn carrière werden de contouren zichtbaar van een geograaf die de aardrijkskunde zag als een samenhangend studieveld, waarin sociaal geografen de mens bestudeerden als bewoner van de aarde en de fysisch geograaf de aarde als woonplaats van de mens. Zijn oratie op 17 november 1958 handelde over *Aardrijk en Aardrijkskunde*, waarin hij een holistische benadering van de geografie bepleitte. Het Utrechtse Geografische Instituut was voor Zonneveld een tweestromenland. De sociale en fysische geografie opereerden geheel gescheiden; hun aanwezigheid binnen één instituut leverde geen meerwaarde op.

Van de generatie Hol-medewerkers bleef alleen Lenie van Dorsser over, die met Jan Zonneveld een gecompliceerde relatie onderhield, die samenwerking echter niet uitsloot. En een nieuwe generatie stafleden ging geleidelijk de toon zetten. Net als bij de sociaal geografen waren dat stafleden die in Utrecht hadden gestudeerd, bij Zonneveld: Theo van Asch, Pieter Augustinus, Henk Berendsen, Hans Riezebos, Henk van Steijn, Ed Weiss en anderen. En de waardering voor hun leermeester blijkt uit de naam die het gebouw dat hen onderdak biedt twee jaar geleden heeft gekregen: de 'Jan Zonneveldvleugel'.

Zonneveld was een begenadigd schrijver, die niet alleen schreef voor een kleine kring experts. Zijn eerste boek, *De levende aarde. Opbouw, afbraak en vernieuwing in de*

aardkorst (1960) getuigt van zijn stilistische kwaliteiten. De eerste alinea luidt: 'Elk jaar volvoert de Aarde, onze moeder-planeet, een ronde in haar baan rondom de zon als lid van een negen leden tellende planeten familie. Elk jaar opnieuw wentelt zij drie honderd vijf en zestig maal haar bossen en steden, haar oceanen en vastelanden, haar wolkenvelden en woestijnen regelmatig en stuk voor stuk het lichtveld in en uit, dat het zonlicht op haar bolvormige gedaante legt; plichtsgetrouw gehoorzaamd aan de wetten van de kosmos, eeuwen en eeuwen achtereen.'

Het tweede boek van Zonneveld, *Tussen de bergen en de zee. De wordingsgeschiedenis der lage landen* (1964) is een bestseller geworden. Een hele generatie van geografen heeft het vakgebied fysische geografie leren kennen via dit studieboek. Het knappe van dit boek is dat het leest als een roman terwijl het informatiegehalte hoog is. Zonneveld bezat het benijdenswaardige vermogen om in fraaie stijl moeilijke zaken op een eenvoudige wijze uit te leggen. *Tussen de bergen en de zee* overtuigde menigeen om fysische geografie te gaan studeren in Utrecht.

Latere boeken illustreren wederom de veelzijdigheid, het brede overzicht en het schrijverstalent van Zonneveld, maar hebben het succes van *Tussen de bergen en de zee* niet kunnen evenaren.

Professor Zonneveld was een boeiend excursieleider. Vanuit de rijdende bus, of vanaf hooggelegen uitzichtpunten analyseerde hij het terrein. Scherp observerend werd een beeld geschapen van de meest logisch beredeneerbare reliëfontwikkeling. Hij kwam pas echt op stoom, wanneer de excursie zich richtte op onderwerpen uit het Kwartair, zijn specialisme uit de beginjaren van zijn carrière. De meest ingewikkelde hypothesen werden bedacht, op basis van enkele waarnemingen in het veld, om de glaciale en déglaciale geschiedenis van de landschappen in Noord-Nederland, Noord-Duitsland en Denemarken te reconstrueren. Daarin was hij niet te verslaan. Hij vond het prachtig als er uit de deelnemende studenten initiatieven kwamen. In 1969, tijdens een excursie door de Alpen, waren vanuit de rijdende bus toma's te zien, kegelvormige heuvels in een bergstoringslandschap waar doorheen riviertjes stromen. Zonneveld lichtte deze vormenwereld toe en gaf aan dat toma's uit los bergstoringspuin bestonden. Na enige commentaar hierop uit de bus liet Jan Zonneveld de bus langs de kant van de weg stoppen om met de hele groep te gaan kijken. De eerste toma bestond... grotendeels uit vast gesteente.

Casestudy

Ik richtte me weer op zijn geliefde mythische plaatsje en mijn studie: **‘Een cultuurhistorische wetenschappelijke casestudy met als onderwerp het plaatsje Aubel’**.

Althans zo werd het door de professor genoemd. Ik wist van alles naar boven te toveren, daardoor werd ik door de collega’s ‘Duivelskunstenaar’ genoemd. Hoewel het merendeel van de literatuur in het Frans was las ik over de société Hubertus, de Ripuarische scripta en de ontginningsgeschiedenis van dit gebied. Boven alles was ik geïnteresseerd in de toponymie van de gemeente Aubel.

Een bureaustudie toonde aan dat:

Aubel: De naam ‘Aubel’ komt voor het eerst voor in 1248 in de vorm van ‘Able’, vermeldt de officiële site van Aubel. Afgeleid van het latijnse ‘albula’ wat ‘kleine heldere rivier’ betekent. Wat normaal was voor de kalksteen die hier aan de oppervlakte kwam. Met als tussenvormen: *1248 Able, 1275 Auble, 1312 Abele, Aubele, 1384 Aubel, 1558 Abelen*. ‘Abele’ echter verwijst naar ‘witte populieren’.

De naam kan verklaard worden als ‘aan gene zijde van de Bel’ of ‘aan de Bel’, omdat hier het riviertje de Bel langs stroomt.

Val Dieu: Godsdal (ook genoemd: *Goestdael, Goidsdail, Goidsdaile, Goidsdal, Gootsdail, Val Deu, Val Diu, Vallis Dei, Vas Deusa, Vas Dieu, Vaul Dieu, Vaus Deus, Vaz Deu, etc.*). Eerst genoemd als Val Diable.

Donsart: *Doenroide, Duijnrode, Doonder, Donraedt of Doenraede*, niet te verwarren met Doenrade bij Sittard, genoemd (ronde heuveltop of ontginningen van Dudo, 'sart' staat voor 'rade'), is een oud leengoed van het Graafschap Dalhem, al in 1314 genoemd.

Gorhez: Toponymisch gezien heette het hier *de Hoogte van Goreheim, Ghorhem, Goireheim, Gorch, Gorchem, Gorecheijm, Goregheim, Gorhez, Goirhe, Goirhé* of gewoon *Gorhé*. Het toponiem 'Gorhez' komt van het Frankische woord 'Goderichem', wat de woning van Goderic betekent.

Kerk en pastorie van Sint-Jansrade.

Sint-Jans-Rade: De parochie van Saint-Jean-Sart werd vermoedelijk opgericht rond 1647-48, ook al werd de locatie in de 12e eeuw, in de tijd van de eerste ontginners, al bewoond. 'Rade' verwijst naar de naam van de ontginner; in dit geval Jan of Johan. Later etymologisch verbasterd tot Sint Jan. In dit

Sint-Jansrade (Saint-Jean-Sart) werd het Nederlands in 1775 als officiële taal vervangen door het Frans, door inwijkelingen van Waalse boeren. Dit verwijst ons dus goed naar de betekenis van de naam van het dorp, naar de naam: Sint-Jan-Sart betekent het <sart> Saint Jean en het <sart> soms <essart>, verwijst naar een land dat net is gerooid, door ontbossing van de ontgonnen gebieden van hout en heide. De plaats is dus het resultaat van een landontruiming in de 12^e eeuw.

Messitert: Heden ten dage wordt de Nederlandse plaatsnaam van de stad Sittard afgeleid van Siter, van het Oudhoogduitse sîte, hoogte of berghelling, en de plaats lag dan ook op een hoogte. Mes is afgeleid van 'Maison de Campagne' wat zoveel als buitenhuis,

tweede huis of boerderij betekende. Messitert is hieraan verwant.

Rutger werd wild wakker geschud uit zijn aandachtsveld.

‘Koffie!’, riep Marnix.

‘Melk-en-suiker’, antwoordde Rutger plichtmatig. Ze hadden een leuk clubje zo op de vijfde verdieping van Trans II. Allemaal meeliftend op de hausse van de cultuurhistorie die op dit moment aan de gang was. Ad de Jong kwam binnen. Hij moest iets kleins hebben, geeltjes of zo en om te kijken of ze wel aan het werk waren. Ze waren zich al langzaam aan het voorbereiden voor vanavond als ze gingen uit eten.

‘Ik doe mijn driedelig pak aan’, zei Reinoud.

‘Ik ga gewoon in m’n dagelijkse kloffie’, zei Marnix.

‘Ik weet het nog niet’, zei Rutger.

Ze waren allemaal tegelijkertijd met hun AIO-schap begonnen, dus het lag in de lijn der verwachting dat ze ook op het dezelfde moment zouden promoveren.

‘Na afloop gaan we naar ‘t Wed’, zei Rutger. De straat bestond reeds omstreeks 1300. De straatnaam houdt verband met bepaalde taluds, zogenoemde wedden, die rond 1400 ter hoogte van de gracht lagen. Over de wedden konden goederen in en uit schepen worden getransporteerd. Een deel van de oostelijke bebouwing is kort na 1960 gesloopt bij de verbreding van de Korte Nieuwstraat. De wedden bij de gracht bestaan vandaag

de dag niet meer, wel staan nog een drietal monumentale panden in het Wed met middeleeuwse delen.

Transitorium II

Ik vertrok van huis in de Ridderschapstraat om via het Wilhelminapark en het wereldberoemde Rietveld-Schröderhuis uit 1924, ontworpen door Gerrit Rietveld. Het beste voorbeeld van De Stijl-architectuur, sinds 2000 op de Werelderfgoedlijst van de UNESCO en via Rijnsweerd-Zuiden en de Weg tot de Wetenschap tot de Heidelberglaan te komen waar het Trans II lag.

Een maand geleden: Verdwaasd liep ik door haar eigen Trans II oftewel Transitorium 2. In navolging van het aangrenzende Transitorium 1 en het naast het Trans II gelegen Transitorium 3. Nu waren dat allemaal andere namen. Ik liep langs de computerhokken van de studenten op de eerste verdieping via de winkel van Broese Kemink naar de Laagbouw Noord, nu de Jan Zonneveldvleugel, waar veel van z'n collega's zaten. Ik bezocht de bibliotheek en het Centrum Gebouw Zuid, het bestuursgebouw, de botanische tuin en het gebouw van Aardwetenschappen. Het deed haar allemaal vreemd aan. En dan toch maar weer terug naar het Trans II, waar de Trans II-circulaties al om zijn oren vlogen toen ik naar binnen liep. Ik liep langs de liften naar het restaurant waar de koffieautomaat stond. Ik

grinnikte. Vroeger moest je hier een kwartje ingooien, en ik lachte. Dat waren betere tijden. Ik nam koffie en ging in de kantine zitten die virtueel leeg was. Behalve één persoon. Ik voelde me meteen aantrokken tot haar. Ze was unbeschreiblich weiblich. Ze stelde zich voor met de naam Geneviève Barvaux. Ze zag er onberispelijk uit: vlekkeloze make-up, pumps, mayo, kort rokje, rood leren jas, opgestoken geblondeerde haren en een poncho. Een echte lady. Ik ging bij haar zitten. Het gesprek vlotte meteen. Ze studeerde cultuurhistorie en was bij uitzondering beland in de kantine van Trans II. Meestal bezocht ze de kantine van Centrumgebouw Zuid. Ik zou maar eens langskomen. Ze woonde aan de Pelmolenweg. Dat moest ik als geograaf toch wel kunnen vinden. Maar verder had ze geen tijd. Geneviève moest naar colleges en die waren in Centrumgebouw Zuid. We namen beleefd afscheid van elkaar en ik beloofde haar dat ik m'n gezicht zou laten zien. Ik liep naar de liften en drukte op verdieping vijf: Fysische en historische geografie. Ruimtelijke wetenschappen.

'Wat is dat Utrecht toch rijk aan historie', zei Rutger overbodig tegen zijn beeldscherm.

Utrecht was het centrum van het land, centrum van de wetenschap en centrum van stadshistorie met z'n stadskastelen aan de Oudegracht: Fresenburch was oorspronkelijk een versterkt bakstenen huis van de